

את הניגוד והשוני הזה. אני מודאג מתופעה זו, כיוון שתפיסת הציונות הדתית במהותה היתה לשמור על הערך המוסף המיוחד שלנו, על יהדותנו בתוך מסגרת של מעורבות חברתית. הדמוקרטיה איננה רק אמצעי שניתן לנצל אותו למטרות שונות, אלא היא הבסיס השלטוני הרחב הטוב ביותר לקיומה של היהדות ושגשוגה, ואנו, כציונות דתית, מנסים ליישב עד כמה שניתן בין שתי מציאויות, בין המחשבה הדמוקרטית למחשבה היהודית, כשם שהפילוסופיה של הרמב"ם היא פילוסופיה אפלטונית, וכשם שהפילוסופיה של מנדלסון ניסתה ליישב את ההשכלה הארופאית עם היהדות, ואפילו הרש"ר הירש ניסה לגשר בין המערכות.

כמובן שיש צורך להאבק על עמדתנו, ולא תמיד אנו מצליחים בכך, אבל הדמוקרטיה נותנת לנו את האופטימום כדי להאבק ברבים על עמדתנו וכדי לנסות לשכנע את הציבור בעמדותינו. לכן אנחנו צריכים לנצל את מה שיש לנו, ולא לגרום לניכור של הציבור מהדת, אנחנו צריכים להציג את ייחודינו לא על דרך השלילה אלא בדרך החיוב: אנחנו בעד, לא נגד. לפעמים אנחנו נראים כמקלים אך אנו בעצם מתמירים, אנחנו מחמירים ב"ואהבת לרעך כמוך", באהבת ישראל, אחדות ישראל, או כמו שאמר הרב נורמן לס: "אנחנו רוצים להרגיש בני בית בכל העולמות" כלומר אנחנו רוצים לכבוש את העולם ולא להסתגר ממנו. איננו רוצים להרגיש מאויימים אלא אנו רוצים להרגיש שיש לנו מסר ורלוונטיות ואנחנו רוצים לבטא זאת.

יש משבר בדמוקרטיה המערבית ובהשכלה המערבית, ואנחנו יכולים להציע אולי הצעות חשובות בדיאלוג איתם, מפני

שזכויות היסוד של הפרט הן זכויות היסוד היהודיות, ערכי היסוד הם יהודיים – יש לנו מחלוקת לגבי המעטפת לא לגבי הגרעין. נילחם על המעטפת, אנחנו צריכים לתת יותר ביטוי ליהדותה של המדינה, אנחנו צריכים להיות יותר דמוקרטים בתוכנו ומתוכנו, כי הרי אנחנו נוהגים בתוך המוסדות שלנו באופן דמוקרטי ודורשים שינהגו כלפינו בדמוקרטיה, אנחנו צריכים לשכנע את הציבור החילוני שיהיה יותר יהודי.

מהם הקווים האדומים של ההלכה בקבלת ערכי התרבות המערבית? (למשל בעיית ההומוסקסואלים)

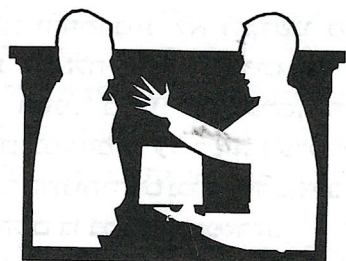
בעית ההומוסקסואליות היא באמת בעיה קשה, אם נפרוט אותה לפרטים, אז עובדה היא שבית המשפט פסק מה שהוא פסק עפ"י חוק הכנסת כלומר, הערכים הוכרעו כבר בכנסת, ובית המשפט לא קבע את הערך. לכן הצעקה שהיתה כנגד בית המשפט לא היתה מוצדקת. השאלה היא שאלה ערכים. כציבור דתי אנחנו רגילים לומר שמשכב זכר הוא תועבת מצרים ומעשה סדום מבחינתנו. זהו קו אדום לחלק גדול של הציבור הדתי. קו אדום שפוגע בנשמה היהודית, בקיום היהודי, ובאתוס היהודי של המשפחה.

אך מצד שני, אנחנו חייבים להבין שבחברה פלוראליסטית, דמוקרטית, שהיא מתירנית מיסודה, העובדה שיש חקיקה המקנה זכויות שוות, בין אם זה נקרא זוגיות ובין אם זה נקרא בשם אחר, איננה נותנת לגיטימציה חברתית במובן האידיאולוגי לתופעה אלא מדובר בחוזה משפטי גרידא. מדובר בחקיקה המעניקה להם את האפשרות להכנס לזירה של מאבק על דעות

לעומקו של משבר הממסד הדתי במדינה

ראיון עם פרופ' אריאל רוזן-צבי

שמואל כהן

מחוצה לה, אזי יהיה זה פתרון רדיקלי. פתרון זה איננו מומלץ, אבל לדעתי - ואני מזהיר בשער בת רבים - זהו הפתרון היחיד במצב הקיים.

בוודאי שהאפשרות האידיאלית, לדעתי, היא שהפתרונות יבואו מתוך המערכת. כלומר, שמערכת הפוסקים והדיינים תוכל להתייחס למצוקות הקיימות - כמצוקות המחייבות פתרון מעשי, בבחינת "עת לעשות לה' הפרו תורתך", ושהדיינים יראו עצמם כאחראים וערבים לא רק לציבור שלומי אמוני ישראל, אלא גם לציבור החילוני. זאת, עם כל ההסתייגות שלהם מהגישות שלו, מהתפיסות שלו וממידת הלגיטימציה שהוא מייחס לחילוניות.

אני פסימי מכיוון שאני מרגיש שבמערכת הרבנית אין הבנה לצורך הדחוף, ואין נכונות להבין את המשמעות המיוחדת של שיפוט דתי במציאות חילונית.

לצער, אני די פסימי, ואינני רואה באופן פתרון כזה אפשרי. אני פסימי מכיוון שאני מרגיש שבמערכת הרבנית אין הבנה לצורך הדחוף, ואין נכונות להבין את המשמעות המיוחדת של שיפוט דתי במציאות חילונית.

במאמרך "באין פוסק" שפורסם ב"מימד", הינך מניח שבקרוב נצטרך כנראה להפעיל במדינה אלטרנטיבה של נישואים אזרחיים בגלל בעיות קשות המתעוררות נוכח המצב הקיים. האם במציאות הקיימת של הרכבי בתי הדין הרבניים הנוכחים, יש לנו, כציבור דתי וציוני, היכולת לגרום לסטלה של המערכת הזו, וכיצד?

האפשרות של נישואים אזרחיים איננה האפשרות המועדפת, אלא היא אחת האופציות הקיימות בחלל האויר והעשויות לעלות לסדר היום. הערכתי היא, שהמשך המצב הקיים מוביל בהכרח למימוש אפשרות של נישואים אזרחיים מכיוון שהלחץ הולך וגובר מכיוונים שונים, ללא שסתום שיוסג אותו. כאשר יש ריבוי מקרים מצד אחד, ריבוי מצוקה מצד שני, העדר פתרונות מצד שלישי והמדינה היא מדינה דמוקרטית-פלורליסטית בהגדרתה, שרוב הציבור בה אינו שומר תורה ומצוות, נוצר בהכרח צורך מידי בפתרון כלשהו. ואם פתרון זה לא בא מתוך המערכת אלא

מדוע קשה לציבור הדתי לחדור למדיה החזותית והרדיופונית? הקושי מתחיל בעולם המושגים שלנו. התפיסה של העיתונות הדתית היא לרוב תפיסה של עיתונות מגויסת, שצריכה ללמד לקח ולהעביר מסרים. היא איננה מוכנה לפתיחות ופלורליזם, והמדיה היום בפרוש מחייבת פתיחות והבנה של קהל היעד. אני לא אומר בזאת שצריך להפוך את העיתונים לניו־ז'ורנליזם או להכנע לחוסר האחריות, להאחזות בטפל והסנסציוניזם שקיימים בחלק מן העיתונות הישראלית, אך אני חושב שכדי שהציבור הדתי יחדור למדיה הוא מוכרח להכיר את הנושא מקרוב, ואסור לו לגשת אליה מתוך תחושת התנשאות, הסתגרות וצרות אופקים.

ולסיום – מהי הדרך שבה על נאמני תורה ועבודה ללכת, כדי לפרוץ יותר לציבוריות הישראלית? זה נושא רחב וקשה מאד. הציבור הדתי

המתון במדינת ישראל של היום בונה דרכו בקושי רב. יש תהליך המקיים את עצמו והוא המצב בו הקטבים במדינה פורצים לעיתונות וממילא הם נצבעים שם בצבעים חדשים יותר, וגוויי הבינים מטשטשים. לכן תנועה כמו "נאמני תורה ועבודה" שמייצגת את המפד"ל לפני 30 שנה, הפכה היום לתנועה קטנה המשפיעה הרבה פחות. עם זאת אני חושב שהדיאלוג צריך להתקיים בתוך תנועה גדולה של הציבור הדתי-ציוני, ולכן לדעתי יש לקיים את הדיאלוג בתוך המפד"ל. אסור לנאמני תו"ע ולמימ"ד להתנתק מן המפד"ל גם אם הרבה דברים מקוממים, אלא יש לנסות ולהשפיע בדרך של דיאלוג רצוף עם מרכז המפד"ל, תנועת האשה הדתית לאומית וכו'.

קבוצת אינטלקטואלים דתית שמדברת אל עצמה ומשכנעת את המשוכנעים איננה יעילה וצריך כעת לפרוץ את המעגלים ולקיים את הדיאלוג.

זוהי תופעה שכמעט לא היתה בתולדותינו, אשר מחייבת הערכות מחודשת וקביעה ברורה מהי המטרה של השיפוט הדתי היום, ומהי התכלית של דין דתי בתוך מסגרת חילונית, ושל דיון עם השאלה האם אנחנו מוכנים לקבל על עצמנו את האחריות המיוחדת שתופעה זו מטילה עלינו, או שמא איננו מוכנים אלא לנהוג כאבותינו ממש?

המחוייבות המוטלת עלינו לנהוג כאבותינו ניתנת לפרושים שונים. אם הכוונה היא לנהוג כאבותינו ממש - כי אז הפתרונות יבוששו לבוא. אולם אם הכוונה היא להמשיך את דרכם כבעלי תודעת שליחות של דיין הרוצה להיות חלק מהמציאות, להשפיע עליה, לקבל על עצמו את מערכת האילוצים שלה, לפעול בתוכה ולמצוא את הפתרונות האופטימאליים בתוך המסגרת הריאליסטית הבלתי מושלמת, כל זאת, תוך כוונה לאמץ את דרכי החשיבה של אבותינו - כי אז כן נמצא את הפתרונות.

מהי ההשכלה הרחבה שאתה דורש מן הדיינים, שהיא מעבר לדרישות המינימליות כגון השכלה תורנית והבנה תורנית, הנדרשות לפסיקה דיינית?

שאלה זו היא שאלה לא פשוטה מפני שהדיינים מתנגדים כליל לכל רעיון שמחייב שרות בצה"ל, השכלה חילונית או הכשרה בחוקי המדינה וכדומה. חלק מההתנגדות נובע מהתפיסה האידיאולוגית שלפיה דין תורה הוא המקור היחיד המחייב, וכל היתר אינם אלא בבחינת נטע זר שלא יכירנו מקומו בתורת ישראל. זוהי כמובן תפישה נוקשה ובלתי מובנת ולדעתי היא איננה חלק אינטגרלי מהבנה של מהי מהות תורת ישראל. כשהרמב"ם עוסק בסוגיית דיינים והשכלתם של דיינים, הוא מונה בין היתר,

את החכמות החיצוניות כחלק מהחובה שמוטלת על הדיין. הוא למעשה מעמיד את הדיין בתוך המציאות החברתית שלו ודורש ממנו לפעול תוך תחושת אחריות ומודעות, כאשר הכוונה אינה לרדת אל המכנה המשותף הנמוך אלא המטרה היא להעלות את המכנה המשותף מתוך הבנה, מתוך אמפטיה לציבור שבתוכו הוא פועל.

לצורך השגת תכלית זו בימינו אנו, על הדיין בישראל להיות חלק מהחברה. הוא אינו צריך לדגול בגישה המתירנית, והוא לא צריך לתת לגיטימציה לחילוניות, אך עליו להכיר את המציאות, להבין את בעיותיה ומצוקותיה.

שיפוט רבני שהתודעה שלו איננה תודעה כלל-ישראלית של אחריות וערבות הדדית איננו יכול להגיע לפתרון ראוי של המצוקות.

עליו ליצור דיאלוג עם התרבות המערבית לא במובן של אימוץ, חיקוי או הטמעה אלא במובן של היכולת לקיים דיאלוג, אשר תיתן לו הבנה רחבה יותר ויכולת טובה יותר לדון עפ"י דין תורה, שהרי ידוע היטב כי דין תורה מתנהג אחרת במציאות כזו או אחרת, וכבר היו דברים מעולם.

כך, על מנת שדיין יהיה מעורה בציבור, הוא אינו חייב לשרת בצה"ל, למרות שזה היה רצוי. הוא יכול להיות רב שכונה או ראש ישיבה המעורה בחיי תלמידיו, או אישיות העוסקת בציבור כזה או אחר. כיום, לעומת זאת, הדיין מתחנך מגיל 3 ב"חדר" ועובר משם לישיבה, מבלי שפתח צוהר כלשהו

לעולם הסובב ולהשכלה הרחבה, לתפיסות עולם שונות, לתרבות, לציבור הישראלי אותו הוא משרת. הוא לא מכיר את הפרובלמטיקות המיוחדות לציבור זה, והוא לא פיתח את הרגישויות הנחוצות לשופט או לדיין כאביו מרכזי ע"מ לפסוק.

צריך לזכור שהמערכת הרבנית זקוקה לשינוי משמעותי בתפיסה העקרונית שלה. לדעתי, חלק מהדיינים מבין את הבעיה, מזדהה עימה, אך הוא אינו יכול לעמוד כנגד האידיאולוגיה המוצקה של החלק החרדי יותר. שיפוט רבני שהתודעה שלו איננה תודעה כלל-ישראלית שלאחריות וערבות הדדית איננו יכול להגיע לפתרון ראוי של המצוקות. זהו הקושי, ולכן אני פסימי.

הלחץ על מוסד הדיינות צריך לבוא מהציבור הדתי ולא מהציבור החילוני, כי לחץ מצד הציבור החילוני נתפס כרצון לעקור את תורת ישראל, לשבור אותה ולכבוש אותה מבפנים. לעומת זאת לחץ של ציבור דתי הוא לחץ שבא מתוך הבית והוא לחץ שאיננו מתפרש כרצון לפגוע אלא הוא לחץ של "נאמנים פצעי אוהב". לכן, ככל שיהיו יותר שותפים במחנה הדתי: "נאמני תורה ועבודה", תנועת מימד, מפד"ל, תנועת האישה הדתית לאומית וגם ציבור עורכי הדין הדתיים וכיוצא באלה, אנשים שיחברו יחד ויעמדו על חומרת התופעה מתוך תחושה עמוקה ודאגת שמונת לפניהם פצצת זמן העומדת להתפוצץ, והם יוכלו לבוא בטיעונים עניינים כלפי המערכת, אני מאמין שתיתכן תזוזה מסויימת.

האם הלחץ צריך ויכול לבוא מצד הרבנות הראשית עצמה?

אני חושב שאצל הרבנים הראשיים יש דווקא פתיחות לענין והם מבינים אותו.

השאלה היא האם הם מסוגלים להשליט את הבנתם על המערכת הדיינית שהיא בעלת עוצמה, ואינני בטוח שלרבנים הראשיים יש את העמדה והכוח הנחוצים על מנת להשליט את מרותם. נוסף על כך, הם אינם מוכנים לעשות צעדים דרסטיים מכיוון שהם חוששים למתוח את החבל עד אין סוף.

התהליך הוא תהליך די טראגי. לדעתי, יש הרבה מאוד חוגים דתיים המבינים כי המצב הוא על סף פיצוץ. הציבור החילוני ברובו, שעד היום הוכיח הרבה מאד אורך רוח וסבלנות כלפי השיפוט הדתי והציבור הדתי, והיה מוכן לקבל את השיפוט הרבני אילו הוא היה נענה לצרכים שלו, לא יהיה מוכן לחכות עוד והסימנים לכך מתגברים יותר ויותר. העובדה היא שאין הענות לסימנים הללו ותזוזה כמעט ואינה קיימת, ולהפך! יש נסיגה מפסיקות קודמות אשר נפסקו ע"י גדולי הפוסקים בדור הקודם. נוצרת באויר תחושה של איבון, של אי-תזוזה, תחושה של סטגנציה, וגם אם מדי פעם יש בתוך המערכת פסיקות נועזות, יוצרות וחשובות הן אינן משקפות את מרכז הפסיקה הדיינית.

האם אין חשש כי האפשרות של נישואים אזרחיים תיצור פילוג בעם או מתיחות חברתית קשה בעיקר בקרב אלו הנזקקים לפתרונות בנושאי אישות?

אין ספק שמבחינה סימבולית, ואני לא מזלזל בסימבוליקה, נישואים אזרחיים יהיו נסיגה משמעותית במערכת היחסים שבין דתיים לחילוניים במדינת ישראל ובין הדת למדינה.

העובדה שיהיו שתי מערכות תיצור, מטבע הדברים, איזו שהיא חלוקה בין "לנו

ולצרינו", דבר שהוא, כשלעצמו, מעמיד באופן חזיתי שני מחנות היוצרים איזו שהיא רטוריקה של מלחמה, אבל מלחמת התרבות כבר קיימת והיא ניטשת בכל עוזה, והיא מחוייבת המציאות.

בנוגע לצד ההלכתי - נישואים אזרחיים אינם מהווים בעיה קשה מכיוון שעל פי דעת רוב הפוסקים, כאשר יש אלטרנטיבה דתית ואלטרנטיבה אזרחית לנישואים ואדם בוחר באלטרנטיבה האזרחית במודע ובמתכוון, אין עליו את החזקה האומרת שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות.

אותם חוגים הסוברים שנישואים אזרחיים הם אסון לא הוכיחו עדיין בפועל שהם מוכנים לשלם איזה שהוא מחיר מינימלי כדי למנוע את אסון זה

הקושי הוא כמובן בפסולי חיתון ואני לא חושש מקידושי עריות, מכיוון שגם הגישה החילונית איננה דוגלת בסוג כזה של קידושין. אלא, במובן זה שחלק מהקידושין לא יתפסו לפי דין תורה ואז הבעיה פשוטה יותר: חלק מהקידושין יהפכו את הצאצאים לפסולי חיתון בדרגה כזו או בדרגה אחרת, ופירוש הדבר, שצריך יהיה לנהל רישומים נפרדים שממילא קיימים היום בפועל בדרך כזו או אחרת (עובדה שיש רשימת מעוכבי חיתון).

יתר על כן, יש משלומי אמוני ישראל כאלה שבודקים היטב את המסורת המשפחתית מבלי לסמוך על הרשום בתעודות הזהות ויש נתק בתוך הציבור החרדי בין זרמי החסידות השונים: חסיד בלי לא יתחתן עם

חסיד חב"ד, לליטאים יש רתיעה משידוך עם בני עדות המזרח, וכד'. לכן הבעיות במישור ההלכתי מתונות יותר מאשר במישור הסמבולי.

השאלה שאנו צריכים לשאול את עצמנו היא, האם בנתונים הקיימים, כאשר הרבנות איננה מוכנה לעשות צעדים מחייבים על מנת להקל על המצוקה ולפתור אותה, תהווה הנהגת הנישואים האזרחית אסון, או שהיא תהיה הרע במיעוטו, בנסיבות הקיימות?

אין לי פתרון לבעיה: מצד אחד, אני חושש שהדינמיקה של הרטוריקה והגישה הסמבולית תיצור נתק רחב יותר. מצד שני אני חושש שהמשך של המציאות העכשווית ירחיק עוד יותר אנשים מדת ישראל, ויגביר עוד יותר את הבורות השולטת היום.

כבר היום, יהדותם של חלק גדול מהציבור הישראלי מתבטאת בלידה בלבד או בעובדה שהם נתקלים בציבור דתי ובסממנים קלים נוספים, וככל שהמצוקה גוברת הנתק גדל. יתר על כן, תופעות שונות הנובעות מן המצב הקיים, הן תופעות שהדין הדתי היה מעוניין למנוע. כלומר, אנחנו משיגים תופעות הפוכות מאלה שהדין הדתי חותר להשיג, ואז נשאלת השאלה מהו המחיר שאנו משלמים על הרטוריקה והסמבוליקה, והאם המחיר הזה כדאי לנו...

נוסף על הגישות השכלתניות יש גם גישות אמוציונליות. אותם חוגים הסוברים שנישואים אזרחיים הם אסון לא הוכיחו עדיין בפועל שהם מוכנים לשלם איזה שהוא מחיר מינימלי כדי למנוע אסון זה, ויש לי הרגשה ש"בתרועות משחקים אלי קבר נדדה" בלשונו של ביאליק, כלומר, מתוך חוסר האונים, יראת ההוראה, חוסר מודעות

אי שוויון זכויות חברתי בין נשים וגברים, והוא מעביר את המסר שהבעיה איננה טמונה ברצונו של הקב"ה, אשר רצונו הוא אחדות, שוויון מוחלט קוסמולוגי בין אדם לבהמה, ובוודאי שוויון אנושי בין בני האדם ובין גבר לאישה, אלא ש"אדם רחמיו" כלומר, המציאות החברתית הולידה את המצב הקיים.

במדרש הלכה זה שנוצק בדפוסם של חכמים יש קריאת כיוון שלפיה, כאשר מציאות חברתית משתנה, וכאשר האופי או הטבע האנושי בהקשרים אלה מוביל למצב אחר, חובה דתית עלינו לפעול, ולעשות את המעשה הנכון כלפי שמיא.

נושא כבוד האדם וחירותו ביהדות ועמידתו כלפי האלוקים המתבטאת באמירה "עבדי הם ולא עבדים לעבדים" יוצק את דפוסי זכויות היסוד של הפרט בדפוס יהודי מאד.

נושא כבוד האדם וחירותו ביהדות ועמידתו כלפי האלוקים המתבטאת באמירה "עבדי הם ולא עבדים לעבדים" יוצק את דפוסי זכויות היסוד של הפרט בדפוס יהודי מאד. ברור שדפוסים יהודיים אלה מלווים גם בחובות יהודיות, ואלה ההגבלות על החירות מתוך התכלית היהודית הראויה.

אני מאד חרד ומודאג מהגישה החודרת גם אל חלקים בתוך הציבור הציוני-דתי, כאילו יש בהכרח סתירה בין דמוקרטיה ויהדות, כאילו שמדובר בשני הפכים שאינם מתיישבים זה עם זה, כאילו שעלינו להדגיש ולהבליט

ואחריות, רוממות האחדות בפינו ובהתנהגותנו, אנו הולכים לקראת האין-מוצא המוביל לנישואים אזרחיים. זהו פרדוקס שקשה מאד לפתור אותו, ושבתוכו אנו מצויים, כי הוא בנוי על מציאות בלתי אפשרית שמצד אחד אנחנו מעוניינים להשליט חלק מדת ישראל על ציבור חילוני בעל תודעה חילונית, ומצד שני, רצוננו זה איננו נתקל במינימום הנדרש על מנת להתאים אותו אל המצוקות הקיימות. נוצר כאן פער הולך וגדל בין הדין שבספר לבין המציאות. והגישור על הפער הזה - שתמיד היה נעשה בתולדות ישראל - מאחר לבוא.

האם לחוקים החדשים המבקשים להעניק יותר זכויות לאזרח ולפרט כמו חופש העיסוק יש אחיזה כלשהי במשפט העברי?

אין ספק, שחלק מהפתרונות ההלכתיים שניתנו במשך הדורות, ושהיו מושפעים ממציאות חברתית משתנה, הם פתרונות שאינם הכרחיים לקיומה של היהדות בכל עת, אלא היו בעיקר פתרונות חברתיים, ומשמעותם - למעשה - היא שההלכה נענתה אז למציאות.

הדוגמא הטובה ביותר בעניין זה היא לגבי שוויון זכויות לאשה, או - מעמד האשה. המדרש הנפלא שעוסק בבנות צלפחד (מדרש הלכה בספרי, במדבר) בו בנות צלפחד שואלות את השאלה כיצד יתכן שעכשיו השבטים מקבלים חלק בנחלה ומדוע יגרע חלקן? והן מקבלות תשובה שהיא מדהימה בעיני: "בשר ודם רחמיו על הזכרים יותר מעל הנקבות ואילו מי שאמר והיה העולם רחמיו על הכל שנאמר בתהילים ורחמיו על כל מעשיו" הדרש הזה מלמד על אי נחת עמוקה של הקב"ה לגבי

לגישות שונות ולפסיקות שונות, כאשר המכנה המשותף הוא ההכרה בעולמה של הלכה ובקיומה (הרפורמים והקונסרבטיביים הם מחוץ לקונצנזוס), אזי הפלורליזם היה התשובה הטובה ביותר לאופי הדור הזה ולמצוקותיו.

אולי צריך לשנות את קו החשיבה ולהסתכל על הפלורליזם בהלכה כדבר מבורך, ולגנוז את רעיון הסנהדרין בימינו, עד שכל עם ישראל יהיה בארצו ויקבל עליו את התורה.

הבעיה שלנו היא, שמצד אחד אין לנו מוסד מרכזי בעל השפעה מאחדת, מכיוון שמוסד מרכזי לא יכול להכיל את ריבוי הדעות והגישות, ומצד שני אין לנו לגיטימציה לריבוי הדעות בתוך המחנה הדתי, כי חלק גדול מהציבור החילוני איננו מעניק לגיטימציה לציבור הציוני-דתי ואפילו לחלקים מהציבור החרדי. זוהי הטרגדיה שבתוכה אנו חיים, ולכן מוסד הרבנות הראשית הוא בלתי אפשרי למרות שהוא מתקיים ולסנהדרין אין שום סיכוי.

הפלורליזם ההלכתי הוא בערבון מוגבל מכיוון שכולם שואפים לקבל הכרה מהציבור הקיצוני ביותר, וכך, כמו בשרשרת דומינו, שהאבן הקיצונית מפילה את כל יתר האבנים, גם המצב בפסיקה ההלכתית, ומצב זה מונע התפתחות של הלכה המתאימה עצמה למציאות. משמעותו של מוסד הסנהדרין היום היא מוסד ברוח חרדי.

האם לדעתך יש היום מקום להפריד את הדת מהמדינה?

אני לא מטיף להפרדת הדת מהמדינה מכיוון, שלדעתי, הפרדת דת ומדינה לא תיתכן במדינת ישראל. כשם שאי אפשר להפריד תרבות, חברה או כלכלה ממדינה, כך גם הדת היא חלק בלתי נפרד מההווה התרבותי העמוק ביותר שלנו כיהודים דתיים, והיא בעצם חוט השדרה של מדינת ישראל למרות שחלק גדול ממנה איננו דתי.

מה שכן צריך להעשות, זה להרחיק, בהקשרים שונים, את הדת מהמדינה ולהמעיט את מעורבות היתר של הדת במדינה ושל המדינה בדת, מעורבות הפוגעת גם בדת וגם במדינה. למשל, המונופול שניתן לרבנות הראשית להעניק תעודות הכשר יוצר שלושה פרדוקסים קשים: הראשון: המונופול שניתן לרבנות הראשית לתת הכשרים איננו קיים בפועל כי החרדים נותנים השגחות משל עצמם וכך הוא נותר חסר שיניים.

השני: עצם הענקת המונופול כקבע בחוק מחייבת את התערבות הבג"צ בנושא מתן ההכשרים. הבג"צ רוצה להתייחס, ובצדק, רק לעצם הכשרות ולא לאורח החיים ובכך ההכשר מאבד מערכו בעיני הציבור הזקוק להכשרים.

השלישי: אין מכירים יותר בטאמנותם של בעלי המסעדות והאולמות אלא הטאמנות עוברת לגוף חיצוני משגיח, ובכך בעצם, פגה הרלוונטיות של אורח החיים הפרטי של בעלי המסעדות.

במקרים אחדים יש להשלים עם המחיר של מעורבות הדת במדינה, ובחלק מהמקרים אנו משלמים מחיר חיים, וצריכה להיות חשיבה מחודשת בחקיקה הדתית, מתי היא הכרחית ומתי היא מיותרת.

האם לא הגיע הזמן לדיאלוג של הציבור שלנו עם הקונסרבטיביים והרפורמים מצד אחד, ועם החרדים מן הצד השני?

אני חושב שלגבי הקונסרבטיביים והרפורמים צריך לגבש עמדה כפולה. מצד אחד אל לנו להצר את צעדיהם ע"י קיצוץ בתקציבים ומשאבים - זו מלחמה מיותרת שתפגע בנו בסופו של דבר ותעמיד אותנו באורח לא דמוקרטי.

מצד שני, יש לנו, לדעתי, מלחמה תרבותית ברפורמים ובקונסרבטיביים, כיהודים דתיים שמכירים במסגרת ההלכתית כמסגרת מחייבת. הרפורמים לקחו מן היהדות רק את הצד המוסרי שבה, ולא את המסגרת ההלכתית המחייבת. הם אינם דורשים פלורליזם בתוך המערכת ההלכתית, כפי שאנחנו דורשים, אלא הם דורשים פלורליזם חוץ הלכתי, ועל כך אנו צריכים לנהל איתם מאבק תרבותי.

הגידול המשמעותי באוכלוסיה החרדית לא גורם לו לתחושת בטחון עצמי גדולה יותר, אלא לתובענות רבה יותר.

לצערי הרב, האפשרות להתמודד עם הרפורמים במישור ההלכתי כמעט ולא קיימת היום בגלל הבורות העמוקה שלהם ביהדות. ההשכלה החילונית מהווה את מוקד ההזדהות, והיהדות היא חלק מההשכלה הכללית שלהם.

אני בעד הידברות עם הרפורמים מתוך הכרת ייחודנו כבסיס להמשך יכולת הקיום היהודית במדינת ישראל ובעולם המערבי כולו, אך הדיאלוג איתם צריך להיות מתוך הכרת הלגיטימיות של זכותם להביע את עמדותיהם מצד אחד, ומאידך - מתוך ראיית הייחוד שלנו לעומת החיקוי או אפילו ההתבטלות שלהם בפני העולם המערבי.

למרות כל זאת אינני סבור שיש להגביל את הרפורמים, כיוון שהגבלה מנוגדת לדמוקרטיה ומסכנת גם את הלגיטימיות שלנו בעיני אחרים. נוסף על כך, התנועה הרפורמית היום ממלאת שליחות חשובה בכך שהיא נרתמת למאבקים לזכויות האזרח. שליחות זו איננה שליחות דתית אלא חילונית ואני מצר על כך כי בכך שהיא פועלת מהכיוון החילוני, היא מחמיצה את ההזדמנות להיות גשר בין העולם החילוני והדתי.

בנוגע לדיאלוג עם החרדים אני מודאג יותר, מכיוון שככל שהציבור החרדי הולך וגדל, כך הוא מסתגר יותר ויותר. הגידול המשמעותי באוכלוסיה החרדית לא גורם לו לתחושת בטחון עצמי גדולה יותר, אלא לתובענות רבה יותר. ולכן הקהילות החרדיות כיום הן מאד מסוגרות, מיליטנטיות וחסרות סובלנות אפילו כלפי עצמן. מה שמאד מעורר קינאה אצלם הוא מעשי החסד והצדקה שיכולים בהחלט לשמש לנו דגם לפעילות קהילתית חיובית.

אני מאד תומך בקיום דיאלוג עם החרדים, כי בשה"כ יש לנו מכנה משותף רחב מאד. השאלה היא כיצד נמצא את המכנה המשותף שיגבר על חוסר הסובלנות הרב שקיים אצלם.

כיצד אתה מסביר את הפריחה המחודשת של המשפט העברי בתוך כתלי האוניברסיטאות החילוניות ובבר-אילן?
אכן באקדמיה, המשפט העברי זוכה לפריחה מחודשת שנוצרה דווקא מתוך המציאות החילונית ולא מתוך העולם הדתי. העובדה שדיקנים דתיים מכהנים בפקולטות למשפטים באוניברסיטאות שאינן מוגדרות

דבר שיוצר היום דור מנוכר לערכי היהדות. אני רואה כסכנה את העובדה שתלמיד המגיע לאוניברסיטה מנוע כליל מכל הבנה יהודית: התרבות היהודית סגורה לפניו, כתב רש"י כספר החתום לפניו והיכולת שלו להבין את העולם היהודי היא בלתי אפשרית. אי אפשר ללמד יהדות מבלי להטמיע את הערכים, את דרכי הלימוד, שיטות החשיבה וכד'.

קבוצת אינטלקטואלים דתית שמדברת אל עצמה ומשכנעת את המשוכנעים איננה יעילה וצריך כעת לפרוץ את המעגלים ולקיים את הדיאלוג.

לדעתי, חובתו של הציבור הדתי היום להיות מעורב בתכנית הלימודים הכללית ומצד שני להפתח יותר לדמוקרטיה, ללימודי אזרחות וכו'.

המעורבות הדתית בתכנית הלימודים הכללית היא הכרחית ולשם כך יש לקבוע כי התנ"ך ותלמוד יהיו מקצועות חובה בבגרות, כי מה שלא מקצוע חובה בבגרות איננו משמש מוקד לתודעה חינוכית ולימודית. יש לראות מטרה זו כמטרה חינוכית ארוכת-טווח, החשובה יותר ממאבק על פסיקה זו או אחרת של ביהמ"ש, כי כאן היא זירת המאבק המרכזית. התודעה הכנענית הולכת ומתפשטת ואני חושש שהגיע רגע האמת בו צריכים לראות את הדברים בקונטקסט הרחב, ומבחינה זו תודעתנו הלאומית, תרבותית וחינוכית נמצאת במצב מדכא מאוד. הצרה היא שבמקרים רבים הפוליטיקה הדתית משכיחה מאיתנו את הזירות העיקריות.

כאוניברסיטאות דתיות מלמדת על כך שהחברה הדתית-לאומית אכן הצליחה להשיג את מטרותיה, להיות מעורבת ולפעול בכל תחומי החיים: צבא, משטרה אקדמיה וכו'.

אני חושב שהמשפט העברי מהווה בראש ובראשונה בסיס של התרבות היהודית שלנו, ומחובתנו ללמדו לא רק כלפי עצמנו אלא כלפי כל הציבור, מסיבה זו הגדלתי באוניברסיטת תל-אביב את מספר התקנים במשפט העברי, וקלטנו חוקרים מעולים העוסקים בנושא זה. שנינו את שיטות ההוראה ואפשרנו בחירה בין התחומים השונים בתוך המשפט העברי מתוך מגמה להקנות מודעות לערך התרבותי, לחוכמה הרבה, ולעובדה שלא צריך לפנות לשיטות משפטיות זרות, כי הרעיונות שנראים חדשים נעוצים בעצם בתרבותנו מאז ומתמיד.

עם זאת אינני בטוח שפריחת המשפט העברי באקדמיה תוביל לקליטתו בחוקי הכנסת, לא במובן של חוזים או חוקים ספציפיים אלא במובן הרחב של הבנת הפילוסופיה של המשפט העברי, חוכמתו העמוקה, וגישתו התרבותית והערכית. במובן זה השימוש במשפט העברי בפסיקתו של בית המשפט העליון יש לו ערך מחנך ותרבותי.

מה לדעתך יש לעשות כדי למנוע את הבורות והניכור ההולכים וגוברים בקרב הנוער החילוני?

אני חושב שאנחנו עשינו משגה חמור מאוד עם קום המדינה, כאשר יצרנו הפרדה מוחלטת בין חינוך דתי לבין חינוך כללי. אמנם הגנו על עצמנו, ובצדק, אבל מצד שני הפקרנו כליל את החינוך הממלכתי, והסתפקנו בחלקת אלוקים הקטנה שלנו,